

NİL HAVZASI İŞBİRLİĞİ ÇERÇEVE ANLAŞMASININ YÜRÜRLÜĞE GİRİŞİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME*

Doç. Dr. Anıl ÇAMYAMAÇ**

Öz

Nehirlerin kraliçesi Nil, 7000 km'ye kadar uzanan, bir yanda Afrika'nın kalbinden yâni Göller Bölgesi'nden, diğer yanda Etiyopya'nın dağlık bölgelerinden başlayıp, Doğu Akdeniz'e dökülen dünyanın en uzun nehridir. Nil Nehri çok eski çağlardan beri pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Nehrin ilk dönemlerde Etiyopya hükümdarlarının hâkimiyetinde olduğu iddia edilmektedir. Bununla birlikte, en azından 19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren bu statü, esas olarak o dönemki Britanya İmparatorluğu Hükûmetinin de yardımıyla açıkça Mısır lehine değiştirilmiştir. Dolayısıyla, Mısır, Nil'in sularının ve kaynaklarının kullanımından tek yararlanan ülke hâline gelmiştir; çünkü aşağı kıyıdaş ülkelerin Nil'in akışını etkileyecek herhangi bir inşaat yapması yasaklanmıştır. Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Nil'in statüsünün yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Böylelikle, Mısır ile Sudan arasında, Sudan'ın bazı kazanımlar elde etmesine rağmen Mısır'ın hâkimiyetini koruduğu bir anlaşma imzalanmıştır. Diğer kıyıdaşlar bu durumu kendi lehine değiştirmeyi beklemektedirler. Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nın da bu çabaların ana meyvesi olduğu söylenebilir. Bu anlaşmanın en önemli amaçlarından biri Nil'in kıyıdaş devletleri arasında işbirliğini sağlamaktır. Bunu yapmak için anlaşma çoğunlukla uluslararası suyolları hukukunun temel prensiplerine ve kurallarına dayanmaktadır. Ayrıca, su güvenliği, çıkar ortaklığı gibi bazı ilke ve kurallara da Anlaşmada yer verilmiştir. Ancak bu son grup ilke ve kurallar Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna

* Bu makale 25.11.2024 tarihinde Dergimize ulaşılmış olup, 01.12.2024 tarihinde birinci hakem; 02.12.2024 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

** İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Kamu Hukuku Anabilim Dalı, anil.camyamac@bakircay.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-8476-9110.

Dair Sözleşmesi'nin (1997) kapsamını aşmıştır. Nihâyet, söz konusu Sözleşme geçen ay yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla, bu kısa makalenin temel amacı Sözleşmenin yürürlüğe girmesinin olası sonuçlarını analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler

• Nil Nehri • Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması (2010) • Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme (1997)

An Assessment on the Nile Basin Cooperation Framework Agreement's Entry Into Force

Abstract

The queen of the rivers, Nile is the longest river in the World, extending up to 7000 km, originating from the heart of Africa i.e. the Lake District on the one side, and also from the highlands of Ethiopia on the other side and emptied into the east of the Mediterranean. The River Nile hosts many civilisations from times immemorial. It was claimed that in the early periods the Ethiopian sovereigns had the dominion over it. Nevertheless, this status was clearly changed in favour Egypt mainly with the help of the then Government of the British Empire from the late 19th Century. Hence Egypt had become the sole beneficiary of the use of the waters and resources of the Nile, since the downstream countries had been forbidden to construct any work that would affect flow of the Nile. After the independence of Sudan a need to re-evaluate the status of the Nile had become clear. Thence, an agreement had been concluded between Egypt and Sudan in which Egypt had preserved its dominion, although Sudan had some gains. Other riparians had looked forward to change this status in their favour. And, one can claim the Nile Basin Cooperation Framework Agreement is the main fruit of these efforts. One of the crucial purposes of this Agreement is to ensure cooperation among the riparian states of the Nile. In order to do that, the Agreement mostly relies on the basic principles and rules of international watercourses law. Furthermore, a set of rules and principles such as water security, community of interests etc. are also introduced. However, the latter set of principles and rules are beyond the scope of the United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses (1997). The said Agreement has finally entered into force last month. Thus, the main aim of this brief article is to analyse the possible outcomes of the Agreement's entry into force.

Keywords

• Nile River • Nile Basin Cooperation Framework Agreement • The United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses (1997)

GİRİŞ

Afrika Kıtası'nın derinliklerinden doğarak Doğu Akdeniz'e boşalan Nil Nehri dünyanın en uzun nehridir. Havzasında birçok medeniyetin kurulduğu ve bu medeniyetlere yaşam kaynağı teşkil eden Nil Nehri'nin tarih boyunca önemi büyük olmuştur. Bugün de havzasında birçok devletin konumlandığı Nehrin yönetimi yüzyıllardır aynı zamanda birçok ihtilâfın kaynağını da teşkil etmiştir. Tam da bu noktada Nehrin yönetimine dair en kapsamlı anlaşmalardan biri olan ve 14 Mayıs 2010 tarihinde havza devletleri arasında bağtlanan "Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ancak 14 yıl sonra yürürlüğe girebilmiştir. Yer verilen tüm hususlar, söz konusu Anlaşmanın değerlendirilmesini zarurî hâle getirmektedir.

Suyollarının seyrüsefer-dışı kullanımına ilişkin günümüzdeki en önemli evrensel düzenlemeyi teşkil eden Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme'ye (1997)¹ ait etkinin tartışıldığı bir ortamda bu alandaki bölgesel düzenlemeler ön plâna çıkmaktadır.² Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşmasının içeriğinin analizi öncesi, Nil Nehri'nin geçtiği alanlar da gözetilerek, coğrafi özellikleri, sonrasında tarihî gelişiminin ele alınması isabetli olacaktır. Müteâkiben Anlaşmaya giden yol ve Anlaşmanın içeriği ele alınarak, yürürlüğe girmesinin muhtemel sonuçlarına dair görüşmelerimiz açıklanacaktır.

I. NİL NEHRİ: COĞRAFÎ VE TARİHÎ PERSPEKTİF

Nil Nehri Havzası İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi'nin incelenmesi için Nil Nehri'nin ve çevresinin kısaca ve farklı alanlar açısından tanıtılması gerekir. Bu itibarla, Nil Nehri'ne ilişkin genel açıklamalarla başlanması isabetli olacaktır. Bu da iki temel alan bağlamında yapılacaktır: Nil Nehri'nin coğrafyası ve Nil Nehri'nin statüsünün tarihsel gelişimi.

¹ 21 Mayıs 1997 tarihinde bağtlanan ve 17 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme'ye günümüzde 40 devlet taraftır. Türkiye bunlardan biri değildir. Sözleşmenin resmî metinleri için bkz. "The United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses", United Nations-Treaty Series, vol. 2999, no: 52106, 2014, s. 77-214. Sözleşmenin Yürürlüğe Girişine dair ayrıntılı bir değerlendirme için meselâ bkz. Anıl Çamyamaç, "1997 Tarihli 'Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme'nin Yürürlüğe Girişine Dair Kısa Bir Değerlendirme" (2014) 16 (2) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1-44.

² Meselâ bkz. Aaron Schwabach, 'The United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses, Customary International Law and the Interests of Developing Upper Riparians' (1998) 33 (2) Texas International Law Journal 257-279; Lucius C. Cafisch, 'The Law of International Watercourses: Achievements and Challenges' in Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino (eds), International Law and Freshwater: The Multiple Challenges (1st edn, Edward Elgar Publishing 2013) 27-29; Çamyamaç (1) 3-37 özellikle 36-37.

A. Coğrafi Değerlendirmeler

Bin yıllardır insanları ve medeniyetleri besleyen dünyanın en uzun nehri konumundaki Nil Nehri kara kıta Afrika'nın ortasından doğup yaklaşık 6700 km süzldükten sonra Mısır topraklarından Akdeniz'e boşalmaktadır. Nil Nehri'nin süzülme alanının ise 3.4 milyon km² olduğu belirtilmektedir.³ Nil'in en önemli yararlanıcısı, kullanıcısı konumundaki aşağı kıyıdaş Mısır aynı zamanda Nil Nehri'nin Akdeniz'e boşaldığı alanda konumlanmasının bir sonucu delta ülkesi konumundadır.

Nil Nehri'ni Afrika Kitasi'nın merkezinden kaynaklanan birçok nehir ve göl sistemi beslemektedir. Bunlar arasında Victoria Gölü ve kolları, Edward Gölü ve kolları (Semliki Grubu), en uç noktada yer alan Luvironza-Kagera Nehirleri, Sobat Nehri, Mavi Nil, Atabara Nehri ve Tana Gölü yer almaktadır.⁴ Bu itibarla, Nil Havzası günümüzde 11 devletten müteşekkildir: Mısır, Sudan, Güney Sudan, Etiyopya, Burundi, Uganda, Kenya, Tanzanya, Ruanda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Eritre. Doktrinde de dikkat çekildiği üzere, Mısır ve Sudan hariç tüm havzadaş devletler Nil Nehri'nin kaynağını oluşturan alanların kıyıdaş konumundadır.⁵ Buna karşılık, Nehirden, temel olarak, kaynak dışında konumlanan iki kıyıdaş, Mısır ve Sudan yararlanmaktadır. Bakıldığında, yukarıda da belirtildiği üzere, Nil Nehri'nin kaynakları oldukça geniş bir alana yayılmış olsa da, Nehri esas besleyen kaynaklar Etiyopya'dadır. Bu itibarla, Beyaz Nil kolundan ortalama 15 km³/y gelirken ve bunun büyük bir bölümü Sudan'da buharlaşmakta; Etiyopya'daki Mavi Nil kolundan ise 55 km³/y ile Atabara'dan da 15 km³/y gelmektedir.⁶

³ Bkz. Omaia Elwan, 'Nile River' in Rudiger Wolfrum (ed), Max Planck Encyclopedia of Public International Law (on-line edn, December 2010) paragraf 2 via <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1326> (erişim tarihi: 30/10/24). Öte yandan, Nil Nehri'nin kapsadığı alan konumlandığı Afrika Kitasi'nin neredeyse 1/10'una denk gelecek şekilde 2.9 milyon km² olarak yansıtılmaktadır. Bkz. Albert H. Garretson, 'The Nile Basin', in Albert H. Garretson, Robert D. Hayton and Cecil J. Olmstead (eds) The Law of International Drainage Basins (1st edn, Oceana Publications, Inc. 1967) 256; Horeya T. Megahed, The Development of the Nile (1st edn, Center for Afro-Asian Research of the Hungarian Academy of Science 1973) 9; C. Odidi Okidi, 'History of the Nile Basin and Lake Victoria Basins through Treaties', in Paul Howell and J.A. Allan (eds) The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issue (1st edn, Cambridge University Press 1994) 321.

⁴ Konuya dair ayrıntılı açıklama ve bilgi için meselâ bkz. Garretson (3) 256-260; Asisa Morad Fahmi, 'The Legal Regime of the River Nile' (1986) 37 Österreichisches Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht 51-52.

⁵ Meselâ bkz. Fahmi (4) 52. Buna karşılık, belirtildiği üzere, çok uzun bir süre 85 km³/y toplam su hacmine sahip Nil Nehri Havzasının su potansiyelinin 1/4'den Sudan yararlanırken, 3/4'den Mısır yararlanmaktaydı. Konuya ilişkin meselâ bkz. Ünal Öziş, 'Ortadoğu Su Kaynakları ve Türkiye', İzmir Galatasaraylılar Derneğinde 21.11.2006 tarihinde yapılan konuşma.

⁶ Bkz. Öziş (5)

Belirtilmesi gerekir ki, Nil Nehri bugünkü akış yatağına nispeten çok daha yeni bir tarihte kavuşmuştur.⁷ Tarihten günümüze kıyılarının birçok uygarlığı misafir ettiği Nil Nehri'nde su akışının hesaplanmaya başlamasını ortaya koyan Nilometre'nin M.Ö. 860 yılında Kahire'de kurulduğu aktarılmaktadır.⁸ Nil Nehri havzasının 10 alt havzaya ayrılabilceği ve bunların da topografya, süzülme modelleri ve jeomorfolojileri göz önüne alınmak sùretiyle şu şekilde beş farklı sınıflandırmaya tâbi kılınabileceği ifade edilmiştir: “Dağlık kesimler—plato ve dağlar”; “açık su alanları (göller—doğal ve yapay)”; “sulak alanlar ile bataklıklar”; “düzlükler” ve “çöller”.⁹

B. Tarihi Perspektiften Nil Nehri

Tarihi perspektiften Nil ve Havzası değerlendirildiğinde, bilhassa İngiltere desteğiyle, 19'uncu yüzyılda başlatılan ve geçtiğimiz yüzyılda da devam ettirilen anlayış çerçevesinde, aşağı kıydaş devletlerin başta da Mısır'ın lehine olmak üzere bir sistem yaratıldığı fark edilmektedir.¹⁰ Anlaşmalara dayalı bu sistemi özetlemek gerekirse öncelikle İngiltere ve o dönem Eritre'yi sömürge olarak kullanan İtalya arasında bağitlanan Anlaşma ile başlanması uygun olacaktır. 15 Nisan 1891 tarihinde Roma'da akdedilen Anlaşmanın 3'üncü maddesi uyarınca İtalyan Hükûmeti Nil'in besleyici kollarından biri konumundaki Atabara Nehri üzerinde, özellikle de sulama açısından, Nil'in akış düzenini etkileyecek bir çalışma yapmayı yükümlenmiştir.¹¹ Bunu izleyen düzenleme ise Büyük Britanya ve Etiyopya

⁷ Bkz. Rushdi Said, 'Origin and Evolution of the River Nile' in Paul Howell and J.A. Allan (eds) *The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issue* (1st edn, Cambridge University Press 1994) 17.

⁸ Bkz. Fahmi (4) 51.

⁹ Bkz. Chukwuebuka Edum, *The Role of Law in Transboundary River Basin Disputes* (1st edn, Routledge 2024) 54.

¹⁰ Esasen bakıldığında yazarlar Nil Nehri'ne ilişkin siyasi tarihî 1882 öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmakta; ilk dönemde Nil Nehri'nin kaynağı da dâhil olmak üzere Mısır etkisinde olduğu, ancak bu dönem sonrasında özellikle kaynakların bulunduğu alanların İngiliz hâkimiyetine geçmesiyle durumun değiştiği ifade etmektedirler. Bkz. Fahmi (4) 54-55. Buna karşılık, *Pompe* ise Nil'in ustası olarak nitelendirildiğini belirttiği Etiyopya hâkiminin Nehrin Mısır'a akmasını engelleme tehditlerine yer vermiştir. Bkz. C.A. Pompe, 'The Nile Waters Question', in van Asbeck *et al.* (eds) *Symbolae Verzijl* (1st edn, Martinus Nijhoff 1958) 275.

¹¹ Anlaşmanın ilgili üçüncü maddesi için bkz. Herbert Arthur Smith, *The Economic Uses of International Rivers* (1st edn, P.S. King & Son, Ltd. 1931) 166. Ayrıca, bkz. R.K. Batstone, 'The Utilisation of the Nile Waters' (1959) 8 (3) *International & Comparative Law Quarterly* 533. Ötesinde, 1925 yılında İtalya ve İngiltere arasında Nota Teatisi yoluyla yapılan bir diğer Anlaşma ile İtalya Mısır ve Sudan'ın Mavi ve Beyaz Nil üzerinde önceden kazanılmış hidrolik haklarını tanımıştır. Konuya ilişkin diğerlerinin yanı sıra meselâ bkz. Yimer Fisseha, 'State Succession and the Legal Status of International Rivers' in Ralph Zacklin and Lucius C. Cafilisch (eds) *The Legal Regime of International Rivers and Lakes/Le régime juridique des fleuves et des lacs internationaux* (1st edn, Martinus Nijhoff Publishers 1981) 188; Samir Ahmed, 'Principles and Precedents in International Law Governing the Sharing of Nile Waters' in Paul P. Howell & A.J. Allen (eds) *The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issues* (1st edn, Cambridge University Press 1994) 356.

arasında bağtlanan 15 Mayıs 1902 tarihli Sınır Anlaşması olmaktadır.¹² Bu kapsamda, söz konusu Anlaşmanın 3'üncü maddesinde Etiyopya'nın hiçbir biçimde Mavi Nil, Tana Gölü ve Sobat Nehri üzerinde Nil sularını engelleyecek bir çalışma yapmama yükümlülüğünü üstlendiği gözlenmektedir.¹³ Üçüncü aşama Büyük Britanya ve Kongo Serbest Devleti arasında 9 Mayıs 1906 tarihinde imzalanan anlaşmadır.¹⁴ İlgili Anlaşmanın 3'üncü maddesinde Sudan Hükûmetiyle bir anlaşma yapılması durumu bir kenara Kongo Serbest Devleti Albert Gölüne su girişini azaltacak şekilde Isango ve Semliki Nehirleri üzerinde herhangi bir inşa faaliyetinde bulunmamayı veya buna izin vermemeyi yükümlenmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, İngiltere'nin kurduğu sistemin 1905 yılına kadar sadece Mısır lehine işlemiş olmasıdır. Bunun nedeni olarak da Sudan'ın sulama ihtiyacının o güne kadar minimal düzeyde kalması gösterilmiştir. Ancak, o tarihten itibaren Beyaz Nil ile Mavi Nil arasında konumlanan Gezira'da sulama ile oldukça kârlı pamuk yetiştirilebildiği fark edilmiştir. Bu durum sonucunda Mısır'ın sulama ihtiyaçlarını da etkileyen, başta Sudan'da depolama amaçlı Sennar Barajı projesi olmak üzere bir dizi proje ortaya atılmış; I. Dünya Savaşı'nın durdurduğu bu projeler savaş sonrası kurulan Nil Projesi Komisyonunca uygun bulunarak hayata geçirilmiştir. Sennar Barajı 1925 yılında bitirilmesine karşılık, Mısır tarafındaki projeler malî nedenlerle sonlandırılmamıştır. Buna rağmen, İngiltere 1920 yılında yükümlendiği sadece 300.000 arlık bir alanı sulamayı sürdürmüştür.¹⁵

O dönemde, Sudan'daki iç karışıklıklardan yararlanan Mısır ise, anlaşma yapılması için baskı uygulayabilmiş; İngiltere, Mısır'ın Nil Nehri üzerindeki tarihî haklarını daha önceden tanımamasının diyetini ödeyerek 1929 yılında *Nil'in Sularının Sulama İçin Kullanılmasına Dair Majestelerinin Birleşik Krallık Hükûmeti ile Mısır*

¹² Büyük Britanya ve Etiyopya Arasındaki Sınır Anlaşması (1902) ile Eki için bkz. Edward Ullendorff, 'The Anglo-Ethiopian Treaty of 1902' (1967) 30 (3) Bulletin of the School of Oriental & African Studies 642-651. Ayrıca, yine 3'üncü madde için bkz. Smith (11) 166-167; Batstone (11) 534.

¹³ Anlaşmanın ayrıca İtalya'nın da dâhil olduğu bir eki vardır ki, özü itibarıyla üç devlet arasında sınırların düzenlenmesini içermektedir. Ekteki düzenlemeler mucibince, Anlaşmanın belirtilen 3'üncü maddesinde yer verilen "inşa edilmesine izin verilmemesi" şeklindeki ibâreyle İtalya'nın da bu hükme katılması sağlanmaktadır.

¹⁴ Anlaşmanın ilgili maddeleri için bkz. Smith (11) 168. Ayrıca bkz. Batstone (11) 534; Fisseha (11) 188; Fahmi (4) 56.

¹⁵ Konuya ilişkin ayrıntılı açıklama ve değerlendirmeler için bkz. Ludwik A. Teclaff, *The River Basin in History and Law* (1st edn, Martinus Nijhoff 1967) 161; Megahed (3) 11-15.

Hükûmeti Arasındaki Nota Teatisini¹⁶ bağtlamıştır.¹⁷ Söz konusu Anlaşmada Sudan'ın yoğunlaşan ihtiyaçları çerçevesinde sağlanan su miktarında artış olacağı düzenlenmiş, fakat bunun Mısır'ın Nil suları üzerindeki ve tarımsal gerekleri kapsamındaki doğal ve tarihî haklarına zarar vermeyecek şekilde yapılması ve bunun için de Mısır çıkarlarını koruyucu tatminkâr garantilerin verilmesi Anlaşmada yer almıştır. Ötesinde, 1925 yılında Nil Teknik Komisyonunun¹⁸ bulgularının Anlaşma dâhilinde kabul edildiği ve böylelikle ortaya konulan raporun Anlaşmanın mütemmim cüzü hâline getirildiği gözlenmektedir. Bu çerçevede, suların tahsisine ilişkin olarak doğal akışın 19 Ocak ilâ 15 Temmuz arasındaki tarihlerde Mısır yararına korunması hükme bağlanmıştır. Diğer bir deyişle, suların az olduğu dönemde Sudan doğal akıştan yararlanamayacaktır. Geri kalan dönem içinse Sudan'ın birçok teknik koşulla belirlenen miktarda suları kullanabilmesi söz konusu edilmiştir. İki devlet arasında, bu minvalde, suların tahsisi Mısır lehine 1/22 olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹

Nihâyetinde belirtmek gerekirse, doktrin tarafından, başta 1929 Anlaşması olmak üzere, diğer anlaşmalar da dâhil, Nil Nehri, tüm kolları, kaynağındaki tüm göller ve onlara dökülen nehirler, yâni tüm havza için yedi devlet (o dönem için) veya bağımlı ülkelerin yönetimi ve Mısır'ın tarımsal menfaatlerinin üstünlüğü ile ülkesi dışında kalan tüm havza boyundaki sulamaya ilişkin farazî yönetimi üzerinde uluslararası bir rejimin kurulduğuna işaret edilmektedir.²⁰

1956 yılında Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, kartların yeniden karıldığı görülmektedir.²¹ Bu bağlamda, Sudan her ne kadar Mısır'ın yerleşik

¹⁶ Metin için bkz. "Exchange of Notes between Her Majesty's Government in the United Kingdom and the Egyptian Government on the Use of Waters of the Nile for Irrigation", via www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/Egypt_UK_Nile_Agreement-1929.html (erişim tarihi: 20/11/24). Bundan sonra kısaca *1929 Anlaşması* olarak anılacaktır.

¹⁷ Tabii ki, burada belirtmek gerekir ki, Mısırlı yazarlar 1929 Anlaşmasında Mısır'ın tanınan tarihî ve doğal haklarının ezelden beridir varolduğu kanaatindedir. Konuya ilişkin meselâ bkz. Gamal Moursi Badr, 'The Nile Waters Question: Background and Recent Development' (1959) 15 *Revue égyptienne de droit international* 97.

¹⁸ Nil Teknik Komisyonunun kurulması İngiltere'nin Sudan valisi ve aynı zamanda Mısır Büyükelçisi konumundaki Sir *Lee Stack*'in Kahire'de suikasta uğramasına dayanmaktadır. Bkz. Megahed (3) 14-15.

¹⁹ Mısır ile İngiltere arasında "nota teatisi" şeklinde bağtlanan Anlaşma (1929) ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Pompe (10) özellikle 279-281; Badr (16) 95-97; Hosni Sayed, 'The Nile Regime' (1961) 17 *Revue égyptienne de droit international* 80-84; Megahed (3). 15-16; Fahmi (4) 59-62.

²⁰ Bkz. Pompe (10) 281.

²¹ Sudan'ın bağımsızlığını kazanması, bu minvalde, ardıllık (halefiyet) sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu durum sadece Sudan özelinde değil, sömürgelerden bağımsızlığını kazanan diğer bölge devletleri çerçevesinde de gündeme gelmektedir. Uluslararası su yollarına ilişkin ardıllık meseleleri için diğerlerinin yanı sıra bkz. Fisseha (11) 177-201; Anıl Çamyamaç, *Uluslararası Hukukta Göller* (1st edn, Seçkin 2016) 162-172. Bunun dışında, devletlerin antlaşmalara ardıllığına ilişkin daha ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Daniel Patrick O'Connell, *State Succession in Municipal Law and International Law* vol. II (International Relations) (1st edn, Cambridge at the University Press 1967) 1-182; Okon Udokang, *Succession of New States to*

haklarını genel olarak tanımış olduğunu belirtse de 1929'dan beri sağlanan ekonomik ve teknik gelişmelerin 1929 Anlaşmasını hükümsüz kıldığını ifade etmekten geri durmamış ve 1958 yılında Anlaşmayı reddettiğini vurgulamıştır.²² Bu çerçevede, Sudan'ın ilk bakışta *rebus sic stantibus* ilkesine²³ dayandığı düşünülebilir. Nitekim yazarlar da o döneme ilişkin Nil Nehri dâhilinde ülkesel düzenlemeler içeren 1929 Anlaşmasını bu şekilde değerlendirmişlerdir. Bu minvalde, yazarlarca, ülkesel rejimi düzenleyen bir anlaşmanın istisna oluşturarak ardıl devlete geçtiği yönlü kuralın, esasta yararlanan devlet için olağanüstü nitelikli mülkî hakların tanındığı değerlendirilmesiyle ardıl devlete geçmeyeceğinin kabul edilebileceği ileri sürülmüştür. Böylece ülkesel yükümlülüklerin sadece süregelen bir anlaşma yükümlülüğü olarak görülebileceği ve orijinal anlaşma yükümlülüklerinin ardıl devlete geçmesini önleyecek *rebus sic stantibus* gibi ilkelere başvurulabilmesi imkânının doğabileceği mütalâa edilmiştir.²⁴

Bakıldığında Nil Sularının Tam Kullanımı İçin Sudan Cumhuriyeti ve Birleşik Arap Cumhuriyeti Arasındaki Anlaşma'nın (1959)²⁵ Dibacesinin 3'üncü paragrafında 1929 Anlaşmasında sadece Nehrin kısmî kullanımının düzenlediğinin, tam bir biçimde kontrol edilen nehir kaynaklarının gelecekteki koşullarının bu düzenlemeyi kapsamadığının altı çizilmiştir. Başka bir deyişle, Sudan'ın, özellikle 1958'deki demeçler mucibince muhtemel *rebus sic stantibus* müessesesinden faydalanması hususu böylelikle devre dışı kaldığı ileri sürülebilir. Bu çerçevede, Anlaşmada, öncelikle, kabul edilmiş haklara saygı ilkesi vurgulanmış; bu bağlamda, imza tarihinde kazanılmış hakların korunacağı ifade edilmiştir. Nil Nehri'nin sularından yararlanılması ve böylece denize boşuna dökülmesinin

International Treaties (1st edn, Oceana Publications, Inc. 1972) özellikle 167 vd; Andreas Zimmermann & James Devaney, 'State Succession in Treaties' in Rudiger Wolfrum (ed) Max Planck Encyclopedia of Public International Law (on-line edition, July 2019) via <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1109>> (erişim tarihi: 27/10/24).

²² Fisseha (11) 187. Nitekim Farran da Sudan'ın hiçbir zaman uluslararası hukuk açısından bu anlaşmanın kendisini bağlamadığını ifade ettiğinin altını çizmiştir. Bkz. C. D'Oliver Farran, 'The Nile Waters Question in International Law' (1960) 41 Sudan Notes & Records 88.

²³ İlkeye dair genel açıklama ve değerlendirmeler için bkz. James W. Garner, 'The Doctrine of rebus sic stantibus and the Termination of Treaties' (1927) 21 (3) American Journal of International Law 509-516; György Haraszti, 'Treaties and the Fundamental Change of Circumstances' (1975) 146 (II) Recueil des cours 7-90; Wolff Heintschel von Heinegg, 'Treaties, Fundamental Change of Circumstances' in Rudiger Wolfrum (ed) Max Planck Encyclopedia of Public International Law (on-line edn, March 2021) via <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1378>> (erişim tarihi: 27/10/24).

²⁴ Bkz. Batstone (11) 537-538; Fisseha (11) 186.

²⁵ Anlaşma metninin İngilizce ve Fransızca resmî çevirileri için bkz. "Agreement between the Republic of Sudan and the United Arab Republic for the Full Utilization of the Nile Waters", United Nations-Treaty Series, vol. 453, no: 6519, 1963, s. 64-77. Anlaşmaya ilişkin daha ayrıntılı açıklama ve değerlendirmeler için diğerlerinin yanı sıra bkz. Badr (16) 110-117; Hosni (18) 91-99; I.H. Abdalla, 'The 1959 Nile Waters Agreement in Sudanese-Egyptian Relations' (1971) 7 (3) Middle Eastern Studies 329-341; Fahmi (4) 65-68.

önüne geçilmesi amacıyla Mısır'ca Aswan Barajının inşası öngörülmüştür.²⁶ Diğer taraftan Sudan'ın başta Mavi Nil üzerinde inşa edilmesi düzenlenen Roseires Barajı olmak üzere Nil ve kollarının yukarı kesimlerinde ihtiyaç duyduğu projeleri hayata geçirebileceği de düzenlenmiştir. Özellikle Sudan'daki bataklık alanlarda su kayıplarının önüne geçilmesi sûretiyle suların çoğaltılabilmesi için Sudan Hükûmetinin Mısır'la da anlaşarak belirli bataklık alanlarında, Sobat Nehri ve Kolları ile Beyaz Nil üzerinde projeler gerçekleştirebileceği; bunların maliyetleri ve gelirlerinin her iki devlet için eşit şekilde tahakkuk edeceği kabul edilmiştir. Teknik konuların hayata geçirilip kontrol edilebilmesi için Daimî Müşterek Teknik Komisyon kurulması hususuna da yer verilmiştir. Diğer kıyıdaş devletlerin talepleri konusunda Anlaşmanın 5'inci maddesi ikinci fıkrasında Sudan ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bu talepleri beraberce değerlendirerek ortak bir görüş ortaya koyacakları hükme bağlanmıştır.²⁷ Nihâyetinde belirtilmelidir ki, yazarların söz konusu Anlaşmaya ilişkin vurguladıkları en önemli noktalardan biri 1959 yılındaki bu Anlaşmanın 1929 Anlaşmasının yerine geçmediği hususu olmaktadır.²⁸

Sudan bir yana diğer kıyıdaş devletlerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra sömürge döneminde yapılan anlaşmalarla bağlılıkları konusu, yâni ardıllık konusu onlar için de gündeme taşınmıştır. Bu konuda bazı yazarlar²⁹ bu Sözleşmelerin bağlayıcılıklarının devam ettiğini ileri sürerken, bazılarının³⁰ ise Sözleşmelerin bağlayıcılığının sonlandığını iddia ettikleri görülmektedir.³¹

Tüm bu karmaşık ve tek taraflı hukukî yapı içerisinde bir yanda kıyıdaş devletlerin projeleri sürerken³², diğer yanda kıyıdaş devletler arasında Nehre ilişkin

²⁶ Barajın sebebiyet verebileceği zararların Mısır tarafından karşılanacağı da taahhüt altına alınmıştır.

²⁷ Düzenlemenin devamında tarafların talebi veya talepleri olumlu karşılaması durumunda, ilgili devlet veya devletlere tahsis edilecek payın Aswan Barajı'ndaki her iki tarafın kendi payına düşen kısımlarından eşit olarak pay edileceği de düzenlenmiştir. Öte yandan belirtilmelidir ki, doktrinde bâzı yazarlar bu düzenlemeyi bir kaçış hükmü olarak nitelendirmekle birlikte, genel olarak Anlaşmayı su kaynaklarının geliştirilmesinde bir havzayı bütün olarak ele alma konusunda önemli bir örnek olarak göstermektedir. Bkz. Teclaff (15) 163.

²⁸ Meselâ bkz. Fisseha (14) 187.

²⁹ Bkz. Okidi (3) 323-324.

³⁰ Bkz. Ahmed (11) 355-357.

³¹ Ayrıca bu konuda ayrıntılı açıklama ve değerlendirmeler için bkz. FISSEHA (11) 186-190; Jutta Brunnée & Stephen J. Toope, 'The Changing Nile Basin Regime: Does Law Matter?' (2002) 43 (1) Harvard International Law Journal özellikle 145-148; Mohamed S. Helal, 'Inheriting International Rivers: State Succession to Territorial Obligations, South Sudan, and the 1959 Nile Waters Agreement' (2013) 27 (4) Emory International Law Review 907-985.

³² Bu projeler arasında Jonglei Kanal Projesi öncelikle akıllara gelmektedir. Proje ile Nil'in sularının % 50'sinin kaybolduğu Sudd Bataklığının kurutulması hedeflenmiştir. Söz konusu projenin kökeni 1920'lere dayandırılabilir de çalışmalar, ancak 1978'de başlatılmış ve 1983'te Sudan'ın güneyindeki iç savaş sebebiyle son aşamasında durmak zorunda kalmıştır. Proje çevresel zarar riski büyük bir proje olarak nitelendirilmektedir. Konuya ilişkin ayrıntılı açıklama ve değerlendirmeler için meselâ bkz. Robert Collins, 'The Jonglei Canal: Illusion or Reality?' (1988) 13 (3) Water International 144-153; Paul Howell & Michael Lock, 'The Control of the Swamps of the Southern Sudan: Drainage Schemes, Local Effects and Environmental Constraints on

işbirlikleri oluşturulmuş³³ ve devam ettirilmeye çalışılmıştır.³⁴ Bu işbirlikleri arasında Nil Havzasının Kalkınmasını ve Çevresel Korunmasını Destekleyen Teknik İşbirliği Komitesi 1992 Aralık ayında Uganda'nın başkenti Entebbe'de altı devletin sulardan sorumlu bakanları arasında bağtlanan bir anlaşma ile kurulmuştur. Komitenin üç aslı organı söz konusudur: Nil Havzası Ülkelerinin Sulardan Sorumlu Bakanları Konseyi, Teknik Komite ve Sekreteryaya. Söz konusu Komitenin Nil 2022 Konferansları ve D3 Projesi adı altında başlattığı iki inisiyatiften ikincisi Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşmasının temelini oluşturmuştur.³⁵ Değerlendirildiğinde Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme neticesinde, uzun müzâkereler sonrasında Şubat 1999'da Nil Havzası İnisiyatifi oluşturulmuştur ki, Nil Havzası İnisiyatifi Komitenin ardılı konumundadır. D3 Projesi de böylelikle İnisiyatif bünyesine aktarılmıştır. Sonrasında 2010 yılında Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.

Remedial Development in the Flood Region' in Paul Howell and J.A. Allan (eds) *The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issues* (1st edn, Cambridge University Press 1994) 267-269.

³³ Nil havzası devletleri arasındaki önemli işbirliklerinden biri *Hydromet* olmuştur. Hydromet, bir yanda Tanzanya, Uganda, Kenya, Mısır ve Sudan diğer yanda sponsor olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu ve icracı makam olarak Dünya Meteoroloji Örgütünün bulunduğu ve Victoria, Kyoga ve Albert Gölleri üzerinde hidro-meteorolojik araştırmaları sağlayan bir işbirliğidir. Beyaz Nil üzerinde hem aşağı hem yukarı kıyıdaş devletleri kapsayan ilk çok taraflı kurumsal mekanizma olarak nitelendirilmektedir. Konu hakkında diğerlerinin yanı sıra bkz. Dereje Zeleke Mekonnen, 'The Nile Basin Cooperative Framework Agreement Negotiations and the Adoption of a 'Water Sescurity' Paradigm: Flight into Obscurity or a Logical *Cul-de-sac*?' (2010) 21 (2) *European Journal of International Law* 424-425; Elwan (3) paragraf: 46-50. Büyük Etiyopya Rönesans Barajı ise, tüm itirazlara rağmen Etiyopya'nın başlattığı ve bugün için çok önemli bir bölümünün tamamlandığı proje konumundadır. Projeye Mısır ve Sudan şiddetli bir biçimde karşı çıkmış; ancak Etiyopya bir emrivakiye, bir oldubittiye getirmeye çalıştığı ve böylelikle Nehrin hukukî statüsünü de değiştirmeye çalıştığı bu proje ile bakıldığında gerçekten de bazı durumlar açısından başarıya ulaşmış görünmektedir. Öncelikle, Sudan ve Mısır'ın itirazlarını önlemek için ikişer üyesi üç kıyıdaş devletten oluşan 10 kişilik bir "Uluslararası Uzmanlar Paneli" (*International Panel of Experts*) oluşturulmuş; ne yazık ki geç kalan Panelin konuya dair raporu üzerinde taraflar uzlaşmamıştır. Bunun üzerine, ilgili devletler arasında devam eden müzâkerelerde dördü doğrudan Büyük Etiyopya Rönesans Barajı ile ilgili kalan altısı ise uluslararası sular hukukuyla ilgili toplam 10 ilkeye yer verilmiş olan "İlkeler Bildirisi" (*Declaration of Principles*) kabul edilmiştir. Ancak belirtildiği üzere hâlen tam uzlaşmaya varılamamış; Etiyopya çalışmalarının sonuna gelmiştir. Konuya ilişkin ayrıntılı açıklamalar ve değerlendirmeler için diğerlerinin yanı sıra bkz. Edum (9) 62-69.

³⁴ Hemen belirtmelidir ki, doktrinde özellikle Afrika Kıtası özelinde Nil Nehri kurumsallaşmasının oldukça geç geliştiği ve Nil Nehri'nin bu konuda oldukça geri kaldığına işaret edilmiş; 1959 Anlaşması mucibince kurulan Daimî Müşterek Teknik Komisyon bir yana bir de o dönemde Kagera Nehri Örgütünün mevcudiyetinden dem vurulmuş. Ancak bunun da sadece dört devletten teşkil olduğu ve Nil Havzasının diğer devletlerinin dışlandığına dikkat çekilmiştir. Bkz. Bonaya Adhi Godana, *Africa's Shared Water Resources. Legal and Institutional Aspects of the Nile, Niger and Senegal River Systems* (1st edn, Francis Pinter 1985) 283-284. Kagera Nehri Örgütüne ilişkin ayrıntılı bilgi ve açıklamalar için meselâ bkz. Okidi (3) 336-339.

³⁵ Meselâ bkz. Elwan (3) paragraflar 56 ve 77.

II. NİL HAVZASI İŞBİRLİĞİ ÇERÇEVE ANLAŞMASI

Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nın değerlendirilmesine öncelikle söz konusu Anlaşmaya ilişkin genel veri ve bilgilerle başlanılacak, müteâkiben Anlaşmada kurulması öngörülen veya yararlanılacak yapılar tanıtıldıktan sonra Anlaşma bünyesinde yer verilmiş olan ve su yolları hukuku çerçevesinde daha geniş ilke ve kurallardan bazılarına kısaca değerlendirilecektir

A. Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'na İlişkin Genel Bilgiler

Uzun müzâkereler sonucunda Nil Konseyinin (Nile-COM) Sharm El Sheikh'teki toplantısında Mısır ve Sudan'ın karşı çıkışına rağmen diğer yedi devletin mevcut taslağın imzaya açılmasını kararlaştırması sonucunda 14 Mayıs 2010 tarihinde dört devlet Etiyopya, Ruanda, Tanzanya ve Uganda, Uganda'nın başkenti Entebbe'de Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nı imzaya açmışlardır. Altıncı devletin onayını depozitere tevdi tarihinden 60 gün sonra yürürlüğe girmesi öngörülen Anlaşma Güney Sudan Ulusal Geçiş Yasama Meclisi tarafından 8 Temmuz 2024 tarihinde oybirliğiyle onaylanmasının ardından süre dâhil gerekli prosedürlerin sonlanmasıyla birlikte 13 Ekim 2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁶ Bakıldığında, hâlihazırda Nil'in yukarı kıyıdaşı konumundaki altı devletin tarafı olduğu Anlaşma'nın³⁷ Nil Nehri'nin hukukî statüsünün yeniden belirlenmesinde, tespit edilmesinde ne gibi bir rol oynayabileceği merak konusudur.

Yürürlüğe girmesiyle ilişkili Anlaşmayla ilgili değerlendirmelerde bulunulması için kısaca içeriğinin ortaya konulması faydalı olacaktır. Toplam 45 madde ve bir ekten oluşan Anlaşma altı temel fasla ayrılmıştır. Giriş dışında ilk iki maddenin fasıllar dışı kaldığı Anlaşmanın altı faslı şu şekilde sıralanmaktadır: Üçüncü madde, yâni tek maddeden teşkil "Genel İlkeler" (*General Principles*) başlıklı ilk faslı, 4 ilâ 14'üncü maddeleri içeren "Haklar ve Yükümlülükler" (*Rights and Obligations*) başlıklı II. fasıl izlerken, yedi alt bölüme³⁸ ayrılan ve 15 ilâ 31'inci maddeleri kapsayan "Kurumsal Yapı" (*Institutional Structure*) başlıklı III. faslı, 32 ilâ 33'üncü maddelerin dâhil olduğu "Yardımcı Kurumlar" (*Subordinate Institutions*)

³⁶ Bkz. 'Cooperative Framework Agreement' Nile Basin Initiative via <https://nilebasin.org/about-us/cooperative-framework-agreement> (erişim tarihi: 23/11/24).

³⁷ Anlaşmanın tarafı olan devletler ve Anlaşmayı onay tarihleri sırasıyla şu şekildedir: Etiyopya (13 Haziran 2013), Ruanda (28 Ağustos 2013), Tanzanya (26 Mart 2015), Uganda (15 Ağustos 2019), Burundi (23 Ekim 2023) ve Güney Sudan (8 Temmuz 2024).

³⁸ Kurumsal yapı başlığı altında yer alan yedi alt bölümün, temelde, kurumsal yapının ana blokunu oluşturan Nil Nehri Havzası Komisyonuna ilişkin düzenlemeler çerçevesinde şekillendirilmiş olduğu fark edilmektedir. Bu itibarla, 15 ilâ 19'uncu maddeler arasında Nil Nehri Havzası Komisyonuna ilişkin genel hususlar düzenlenmişken, müteâkib alt bölümlerde ilgili Komisyonunun aslı organlarına dair düzenlemelere yer verilmiştir. Bkz. *infra* "Nil Havzası Devletleri Komisyonu" adlı alt başlık.

başlıklı IV. Fasil takip ederken, 34 ilâ 35'inci maddeler arasındaki faslı oluşturan “Çeşitli Hükümler” (*Miscellaneous Provisions*) başlıklı faslı ise 36 ilâ 45'inci maddeleri kapsayan “Nihaî Hükümler” (*Final Provisions*) başlığı altında düzenlenen VI. Fasil izlemektedir.

Öncelikle belirtmelidir ki, Anlaşmanın Dibacesi'nde Nil Nehri'nin doğal kaynaklarının ve çevresinin havza devletleri için önemli bir değer olduğu vurgulanırken, bu Anlaşma ile su kaynaklarının entegre yönetimi ve sürdürülebilir gelişiminde işbirliğinin desteklenmesi için küresel inisiyatiflerin farkında olduğu vurgulanmıştır. Anlaşmanın amacı ise, Nil Nehri havzasının ve kaynaklarının kullanımı, gelişimi, korunması, muhafazası ve yönetiminin gerçekleştirilmesi olarak ortaya konulmuştur.

Bakıldığında üçüncü maddede Anlaşma çerçevesinde hâkim olacak ilkelere sayıldığı fark edilmektedir. Toplam 15 adet olarak belirtilen ilkeler şu şekilde ortaya konulmuştur: “İşbirliği” (*cooperation*), “sürdürülebilir kalkınma” (*sustainable development*), “ikame” (*subsidiarity*), “hakça ve mâkul yararlanma” (*equitable and reasonable utilization*), “önemli zarara yol açmanın önlenmesi” (*prevention of the causing of significant harm*), “Nil Havzası Devletlerinin suyu ülkeleri dâhilinde kullanma hakkı” (*the right of Nile Basin States to use water within their territories*), “koruma ve muhafaza” (*protection and conservation*), “plânlanan önlemlere ilişkin bilgi” (*information concerning planned measures*), “menfaatler birliği” (*community of interest*), “veri ve bilgi değişimi” (*exchange of data and information*), “çevresel etki değerlendirmesi ve denetimler” (*environmental impact assessment and audits*), “ihtilâfların barışçı çözümü” (*peaceful resolution of disputes*), “suyun tükenirliği ve savunmasız bir kaynak teşkil etmesi” (*water as a finite and vulnerable resource*), “suyun sosyal ve ekonomik değerinin oluşu” (*water has social and economic value*) ve “su güvenliği” (*water security*).

Görüldüğü üzere Anlaşma çerçevesinde Nil Nehri Sisteminde konumlanan havza devletlerinin, Nil Nehri'nin korunması, kalkınması ve yönetimi için birtakım ilkelerden yararlanmaları öngörülmüştür. Bu beylik ilkelerin birçoğuna suyollarına dair düzenlemeler içeren başta da Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme³⁹ olmak üzere birçok

³⁹ Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme'nin içeriğine dair ayrıntılı açıklama ve değerlendirmeler için diğerlerinin yanı sıra bkz. Stephen C. McCaffrey, *The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses* (1st edn, Oxford University Press 2001) özellikle 301-445; Stephen C. McCaffrey, *The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses* (3rd edn, Oxford University Press 2019) özellikle 409-580. Konuya ilişkin Türk Doktrinindeki değerlendirmeler için diğerlerinin yanı sıra bkz. Hilal Elver, *Peaceful Uses of International Rivers. The Euphrates and Tigris Rivers Dispute* (1st edn, Transnational Publishers, Inc. 2002) özellikle 182-222; Sevin Toluner, ‘Milletlerarası

sözleşmede yer verildiği görülmektedir.⁴⁰ Bununla beraber, Anlaşmada yer verilen bazı ilke ve düzenlemelerin Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşmesi'nde yer alanlardan daha öteye gittiği dikkat çekmektedir. Belirtilen tüm ilkelere yer verilen ve müstakil bir maddeden oluşan II. faslı müteâkip III. fasılda ise bu ilkelerin bazılarının ayrıntılı bir biçimde ele alındığı ve açıklanmaya çalışıldığı fark edilmektedir.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme m. 29'da yer verilen silâhlı çatışmalar durumunda korumaya ilişkin düzenlemeye koşut bir hüküm Anlaşmanın 13'üncü maddesinde şekillendirilmiştir.⁴¹ Bu çerçevede, Anlaşmada Nil Havzası Sisteminin ve mahalde konumlanan ilgili diğer tesislerin silâhlı çatışmalar zamanında korunmasına ilişkin genel bir düzenleme söz konusu edilmiştir. Buna göre, maddede, Nil havza sistemi, oradaki tesis, araç ve çalışmaların başta insancıl hukuk kuralları olmak üzere uluslararası ve uluslararası olmayan silâhlı çatışmalara uygulanan hukuk kural ve ilkeleri çerçevesinde korunmalarından söz edilmektedir.

Anlaşmanın getirdiği kurumsal yapı incelendiğinde, bir yanda Nil Havzası Devletleri Komisyonun kurulması öngörülmüşken⁴², öte yanda yardımcı kuruluşlarla ilgili bir düzenlemeye de yer verilmiştir. Özellikle Anlaşmanın yürürlüğe

Suyollarının Ulaşım-Dışı Kullanımları Hukuku Konusunda Son Gelişmeler' in Sevin Toluner (ed) Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları (2nd edn, Beta 2004) 426-435; Münevver Aktaş Acabey, Sınırşan Sular. Hukukî Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınırşan Suları (1st edn, Beta 2006).

⁴⁰ Bu konuda meselâ bkz. Edum (9) 60.

⁴¹ Bu yönlü düzenlemelerin mevcut antlaşmalarda yer alması bir yana, uluslararası suyu hukukunun kılavuz niteliği taşıyan belgelerinden biri olarak kabul edilebilecek Helsinki Kuralları (1966) kapsamında da konunun düzenlendiğine işaret edilmektedir. Bu çerçevede, Helsinki Kurallarının 20'nci maddesinde bir devletin hayatına tehdit oluşturan savaş zamanı, diğer silâhlı çatışmalar veya kamu âciliyetleri durumlarında, bir kıyıdaş devletin durumun gerekli kıldığı ölçülerde uluslararası hukuk bağlamında diğer yükümlülüklerine aykırı olmamak kaydıyla kuralların ilgili bölümündeki yükümlülüklerini ortadan kaldıracak önlemleri alabileceği öngörülmüştür. Öte yandan, kıyıdaş devletin her türlü durumda insanî amaçlarla seyrüseferi kolaylaştıracağı da ilâve edilmiştir. İlgili hükmün sadece seyrüsefer konularına ilişkin olduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Helsinki Kuralları (1966) için bkz. Dante A. Caponera, The Law of International Water Resources. Some General Conventions, Declarations and Resolutions adopted by Governments, International Legal Institutions and International Organizations, on the Management of International Water Resources (1st edn, FAO Legislative Study no: 23 1980) 293-299, özellikle 296. Görüldüğü üzere, bu düzenleme sadece seyrüsefer çerçevesinde yapılmıştır. Bunun dışında, genel olarak uluslararası insancıl hukuk kuralları kapsamında su ve su tesislerinin korunmasının da söz konusu edilebileceği takip edilmektedir. Ancak genel anlamda insancıl hukuk kurallarının hiçbiri su konusunda doğrudan veya spesifik düzenlemeler niteliğinde değildir. Bu konudaki genel düzenlemelere dair açıklama ve değerlendirmeler için meselâ bkz. Slavko Bogdanović, International Law of Water Resources. Contribution of the International Law Association (1954-2000) (1st edn, Kluwer International Law 2001) 217-242.

⁴² Nil Havzası Devletleri Komisyonunun kurulması ve organlarına ilişkin ayrıntılı düzenlemeler, alt bölümde de inceleneceği üzere, Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması 15 ilâ 32'nci maddeler arasında kendilerine yer bulmuştur.

girmesiyle birlikte Nil Havzası İnisiyatifinin yerini alacağı düzenlenen Komisyon bu itibarla İnisiyatifin ardılı olarak düzenlenmiştir.⁴³

Anlaşmanın yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin çıkabilecek her türlü ihtilâfın barışçı çözüm yollarıyla hâlli gerektiği hükme bağlanmıştır. Taraflardan birinin talebi üzerine gerçekleştirilecek olan müzâkereler sonucunda bir anlaşmaya varılamamışsa, Komisyondan veya üçüncü bir taraftan müşterek olarak dostça teşebbüste bulunmaları istenebileceği veya arabuluculuk veya uzlaştırma talep edilebileceği düzenlenmiştir. Bu hâl yolları bir kenara Konseyin belirleyeceği prosedüre uygun şekilde tahkime veya Uluslararası Adâlet Divanına da başvurulabileceği öngörülmüştür. Eğer müzâkere talebinden başlamak üzere altı ay içinde spesifik olarak belirtilen yollarla ihtilâfın çözümünde bir sonuca ulaşılmıyorsa araştırma ve soruşturma metoduna başvurulacağına da hükme bağlandığı görülmektedir.⁴⁴

Anlaşmada depoziter olarak Afrika Birliğinin tespit edildiği ve sözleşme dillerinin (sahih dilin) İngilizce ve Fransızca olarak ve birbirlerine eşit şekilde kabul edildiği izlenmektedir.⁴⁵ Dikkat edilmesi gereken husus, Sözleşmenin hedeflerinden birinin, hatta en önemlisinin Nil Nehri'ndeki Mısır ve Sudan lehine olan statüsel durumun değiştirilmesi olduğu göz önüne alındığında ve bunun için de Sözleşmeye bu iki devletin⁴⁶ taraf olması gereği düşünüldüğünde, bu yönlü bir düzenlemenin isabetli olmadığını mütalâa etmek abartılı olmayacaktır.

B. Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması Kapsamındaki Kurumsal Yapı

Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması kapsamında, yukarıda da belirtildiği üzere, ayrıntılı bir kurumsal yapılanma öngörülmüştür. Bu çerçevede, Anlaşmada temel kurum Nil Havzası Devletleri Komisyonu olarak kurgulanmıştır. Anlaşma

⁴³ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 33. Her ne kadar bu yönlü bir düzenlemeye yer verilmişse de burada Nil Havzası İnisiyatifinin klâsik bir örgüt yapısında olmadığı düşünüldüğünde örgütler arası ardıllık müessesesinin ne kadar geçerli olabileceği tartışılacaktır. Nitekim doktrinde belirli durumlarda örgütler arasında ardıllık müessesesinin söz konusu olmadığı açıkça belirtilmektedir. Bkz. Anıl Çamyamaç, 'Bir Uluslararası Hukuk Müessesesi Olarak Uluslararası Örgütler Arasında Ardıllık' (2022) 24 (1) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 18-22. Bunun ötesinde belirtilmelidir ki, örgütler arasında ardıllık konusu oldukça spesifik bir alandır. Bu konuda ayrıntılı açıklama ve değerlendirmeler için diğerlerinin yanı sıra bkz. Andrea G. Mochi-Onory, 'The Nature of Succession between International Organizations: Functions and Treaties' (1968) 21 (1) Revue hellénique de droit international 33-48; Patrick R. Myers, Succession between International Organizations (1st edn, Kegan Paul International 1993); Çamyamaç (39) 3-29.

⁴⁴ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 34.

⁴⁵ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 44.

⁴⁶ Bilindiği üzere, bu iki devletin de resmî dilleri Arapçadır. Bu minvalde bkz. Mısır Anayasası (2014) m. 2 ve Sudan Anayasası (1998) m. 3.

kapsamında oluşturulacak bu Komisyon dışında da ayrıca yardımcı kurumlara da düzenleme kapsamında yer verildiği görülmektedir.

1. Nil Havzası Devletleri Komisyonu

a. Genel Unsurlar

Belirtildiği üzere Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması yürürlüğe girdiğinde kurulması öngörülen Nil Havzası Devletleri Komisyonu Nil Havzası İnisiyatifinin yerini alacaktır. Anlaşmaya taraf olan Nil havzası devletleri tarafından oluşturulacak⁴⁷ ve Merkezi Uganda'nın başkenti Entebbe olarak tespit edilen⁴⁸ Komisyonun⁴⁹, bir yanda Anlaşmada yer verilen ilkeler, haklar ve yükümlülüklerin uygulanmasını destekleyeceği ve kolaylaştıracağı düzenlenmişken, diğer yanda Nil Nehri Havzasının ve sularının kullanılması, kalkındırılması, korunması, muhafazası ve yönetilmesinde Nil Havzası devletleri arasındaki işbirliğini kurumsal bir çerçeveye oturtmak için hizmet edeceği ve sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda Nil Nehri Havzası devlet ve halklarının arasındaki işbirliğini de kolaylaştıracağı hükme bağlanmıştır⁵⁰.

Anlaşmada Komisyonun statüsüne de yer verildiği görülmektedir. Bu haseple, Komisyonun uluslararası bir örgüt olarak kurulduğu ve işlevlerini yerine getirebilmesine imkân sağlayacak bir hukukî kapasite ile uluslararası hukuk kişiliğini haiz olduğu hükmüne yer verilmiştir. Maddede bahsedilen hukukî kapasiteye dair bazı unsurların da örnekleme açısından sayıldığı fark edilmektedir. Bu çerçevede, Komisyonun anlaşmalar bağlatmaya, yükümlülükleri üstlenmeye, bağışları kabul etmeye ve kendi adına dâva etme veya edilmeye yetkili olduğu belirtilmiştir.⁵¹ Daha da ötesinde hem Komisyonun kendisinin hem de Komisyonunun memurlarının her bir Nil Havzası üye devletinin ülkesinde ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip

⁴⁷ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 15.

⁴⁸ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 18.

⁴⁹ Nil Havzası devletlerinin Anlaşma bağlamında daha etkin yönetilmesi için bir Komisyon oluşturulması oldukça isabetlidir. Nitekim uluslararası örgütlenmelerin de başlangıcı sayılan ve 19'uncu yüzyıldan beri faaliyetlerini sürdüren Ren ve Tuna Nehri Komisyonlarının açtığı yoldan bugün birçok kıyıdaş devlet kıyılarında buldukları nehirler açısından bu tür komisyonlardan veya örgütlenmelerden yararlanmaktadır. Bu konuda diğerlerinin yanı sıra bkz. P.K. Menon, 'Institutional Mechanisms for the Development of International Water Resources' (1972) 8 (1) *Revue belge de droit international* 80-100; Susanne Schmeier, *Governing International Watercourses. River Basin Organizations and the Sustainable Governance of Internationally Shared Rivers and Lakes* (1st edn, Routledge 2013) özellikle 117 vd; Lara B. Fowler & Ashok Swain, 'International Joint Commissions for the Settlement of Water Disputes' in Rudiger Wolfrum (ed) *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (on-line edn, May 2020) via <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e2687.013.2687/law-mpeipro-e2687>> (erişim tarihi: 31/08/23). Ayrıca, bkz. Çamyamaç (20) 50-51.

⁵⁰ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 16.

⁵¹ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 19/1.

olduğu da hükme bağlanmıştır.⁵² Tüm bu düzenlemelerin uluslararası örgüt kişiliğinin açıklanmasında asgarî düzeydeki gerekleri sağladığına işaret edilmelidir.

b. Nil Havzası Devletleri Komisyonunun Yapısı

Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması kapsamında düzenlendiği üzere, oluşturulacak Komisyonun beş aslı organa sahip olacağı fark edilmektedir. Bunlar “Devlet ve Hükûmet Başkanları Konferansı” (*Conference of Heads of States and Government*), “Bakanlar Konseyi” (*Council of Ministers*), “Teknik Danışma Komitesi” (*Technical Advisory Committee*), “Sektörel Danışma Komiteleri” (*Sectoral Advisory Committees*) ve Sekretarya (*Secretariat*) olarak sıralanmaktadır.⁵³

Komisyonun en üst düzeyde politikalarını belirleyici organ olarak tasarlanan⁵⁴ Devlet ve Hükûmet Başkanları Konferansı, adının da ortaya koyduğu üzere, Anlaşmanın tarafı olmuş Nil Havzası Devletlerinin devlet ve hükûmet başkanlarından müteşekkildir.⁵⁵ Konferansın kendi usûl ve kurallarını belirleyeceği de, bu organa ilişkin Anlaşmada yer verilen diğer bir husustur.⁵⁶

Komisyona dair Anlaşmada yer verilen diğer aslı organlardan biri de Bakanlar Konseyidir. Bu çerçevede, Nil Havzası devletlerinin sulardan sorumlu bakanlarından veya Komisyonun gündemine bağlı olarak diğer bakanlardan oluşmaktadır.⁵⁷ Konsey, daha başka şekilde öngörülmediği müddetçe, kendi usûl ve kurallarını belirleyecektir.⁵⁸ Düzenli olarak her yıl bir kez toplanacak Konsey, aynı zamanda Nil Havzası devletlerinden herhangi birinin talebi üzerine özel olarak da toplanabilecektir.⁵⁹ Konsey, başka türlü kararlaştırılmadığı sürece, taraf olan Nil Havzası devletlerinin ülkesinde toplanacaktır ki, toplanılacak ülke sıralaması ilgili devletlerin İngilizce isimlerinin alfabetik sıralamasına göre yapılacaktır.⁶⁰ Bu bağlamda, olağan toplantılara başkanlık ev sahibi konumundaki Nil Havzası devleti tarafından yapılacarken, özel oturumlar ise tâkip edecek toplantıya ev sahipliği yapması gereken Nil Havzası devleti tarafından gerçekleştirilecektir.⁶¹ Konsey kararlarını konsensüsle alacaktır.⁶²

⁵² Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 19/2.

⁵³ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 17.

⁵⁴ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 21.

⁵⁵ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 20/1.

⁵⁶ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 20/2.

⁵⁷ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 22.

⁵⁸ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 23/1.

⁵⁹ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 23/2.

⁶⁰ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 23/3.

⁶¹ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 23/4.

⁶² Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 23/5.

Komisyunun icra organı olarak görev yapacak Bakanlar Konseyinin görevleri Devlet ve Hükûmet Başkanları Konferansına karar alması için gündemler sunmak, çerçeve ve işlevleri dâhilinde konuların tartışıldığı bir forum olarak hizmet vermek, çerçevenin etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak, kendi görevlerinin uygun biçimde görülebilmesi için zarurî saydığı her türlü *ad hoc* komiteyi oluşturabilmek ve oluşturduğu bu komitelere görevler vermek, Nil Nehri Havzası'nın koordineli, entegre ve sürdürülebilir yönetimi ve kalkınması için plânlar kabul etmek ve onları gözlemek ve gerekiyorsa revize etmek, Komisyunun yıllık çalışma programını kabul etmek, Komisyunun malî sürdürülebilirliğini sağlamak, Teknik Danışma Komitesi, Sektörel Danışma Komitesi ile Sekretaryanın faaliyetlerini yönetecek kural ve usûlleri belirlemek, kendi çalışma programını, malî ve personel tüzüklerini onamak, Komisyunun sekreteri başta olmak üzere üst kademe personeli atamak, Sekretaryanın personel ve örgütsel yapısına ilişkin tespitleri gerçekleştirmek, Anlaşmanın hükümlerinin uygulanması için usûlleri, kılavuz ilkeleri ve kriteri kabul etmek, gözden geçirmek ve gerekirse revize etmek, Anlaşmanın 4'üncü maddesi ikinci fıkrasındaki etmenleri de göz önüne alarak her bir kıyıdaş devlette suyun hakça ve mâkul kullanımının belirlenmesine ilişkin kararları almak ve değerlendirmek, ilgili devletlerin talebi üzerine Anlaşmanın yorumlanması veya uygulanmasına dair Nil Havzası devletleri arasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarıyla ilgili devletlere tavsiyelerde bulunmak, Anlaşmanın plân ve etki uygulamasını desteklemek, Nil Havzası devletlerinin bütçeyi finanse etmesi için koyacakları katkıya göre sıralamalarını belirlemek ve bütçeyi onaylamak, Nil Nehri Havzası dâhilindeki belirli ortak projelere dair uygun durumlarda Nil Havzası devletleri için formüller oluşturmak ve Komisyunun amaçlarının etkin şekilde sürdürülebilmesi için diğer işlevleri üstlenmek şeklinde sıralanmaktadır.⁶³

Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması uyarınca yer verilen bir diğer aslî organ konumundaki Teknik Danışma Komitesi her bir üye devletten yüksek memur düzeyinde iki üyeden müteşekkildir. Özel sorunların görüşülmesi esnasında toplantılara başka uzmanlar da iştirak edebilir.⁶⁴ Komite yetkisi dâhiline giren konulara ilişkin özel çalışma grupları oluşturabilecektir.⁶⁵ Komite, düzenli olarak yılda iki kez toplanırken, Konseyin, Başkanlığı aracılığıyla talep etmesi üzerine özel olarak da toplanabilecektir. Komite, başka türlü karar verilmedikçe, toplantılarını

⁶³ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 24.

⁶⁴ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 25/1.

⁶⁵ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 25/2.

Komisyonunun merkezinde gerçekleştirecektir.⁶⁶ Komite kendi usûl ve kurallarını Konseyin onaylaması koşuluyla kendisi belirleyecektir.⁶⁷

Teknik Danışma Komitesinin görevleri Nil Nehri Havzası'nın entegre ve sürdürülebilir yönetimi ve kalkınması için Konseyin görüşüne sunulmak üzere işbirliği programları hazırlamak, Sekretaryanın raporları temelinde Komisyonun yıllık çalışma programlarına ve bütçesine ilişkin olarak Konseye tavsiyelerde bulunmak, çerçeve düzen kapsamında Konseye kurallar, usûller, kriter ve kılavuz ilkeler teklif etmek, yine çerçeve düzeni dâhilindeki hükümlerin uygulanması için Konseye tavsiyelerde bulunmak, Anlaşmanın 4'üncü maddesi ikinci fıkrasında ortaya konulan etmenler de göz önüne alınmak sûretiyle her bir kıyıdaş ülkede suların hakça ve mâkul kullanımının belirlenmesine ilişkin kurallara dair Konseye tavsiyelerde bulunmak, kıtlıktan ve sellerden korunma da dâhil Nil Nehri Havzası ve Nil Nehri Sisteminin kullanımına, kalkınmasına, korunmasına, muhafazasına ve yönetimine ilişkin teknik konulara dair Konseye tavsiyelerde bulunmak, Sekretaryanın Yönetmelik Sekreteri ve kıdemli teknik personelinin atanmasıyla ilişkili teklifler sunmak ve Sekretaryayı denetlemek, Konseyce yetkilendirilmesi durumunda Anlaşmanın tadili veya Protokollerin incelenmesine ilişkin Konseye tavsiyelerde bulunmak ve Konsey tarafından kendisine atfedilecek diğer işlevleri gerçekleştirmek şeklinde sıralanmaktadır.⁶⁸

Diğer bir aslî organ konumundaki Sektörel Danışma Komiteleri ise başka türlü öngörülmedikçe Komitelerin faaliyet alanlarında uzmanlığı haiz her bir Nil Havzası devletinden gönderilen bir üyeden teşkilidir ve Komisyonun yetkisi dâhilinde belirli sektörel konularla ilgilenilmesi için Konsey tarafından oluşturulurlar.⁶⁹ Bu komitelerin usûl ve kuralları, *mutadis mutandis*, Teknik Danışma Komitesi usûl ve kuralları olarak düzenlenmiştir.⁷⁰ Sektörel Danışma Komiteleri kendilerine Konsey tarafından atfedilen görevleri yerine getirmekle mükellef kılınmıştır.⁷¹

Konsey tarafından üç yıllığına atanacak Yönetmelik Sekreterin başkanlığındaki Sekretaryanın, özünde, personeli ve yapısı, coğrafi dağılım ilkesi de dikkate alınmak suretiyle Teknik Danışma Komitesinin tavsiyeleri doğrultusunda Konsey

⁶⁶ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 25/3.

⁶⁷ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 25/4.

⁶⁸ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 26.

⁶⁹ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 27/1-2. Hatta Konsey alt-havza örgütleri ve Komisyon arasında bağlantının sağlanması için de bu tür Komiteler oluşturabilir. Bkz. Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 27/4.

⁷⁰ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 27/3.

⁷¹ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 28.

tarafından belirlenecektir.⁷² Teknik Danışma Komitesi üzerinden Konseye karşı sorumlu olan Yönetmel Sekreter başkanlığındaki Sekretaryanın Bürosu Komisyonun merkezinin bulunduğu mahalde, yâni Entebbe’de olacaktır.⁷³ Yönetmel Sekreter ve Sekretarya personeli, her bir Nil Havzası devletinin ülkesinde işlevlerini yerine getirebilmeleri için zarurî olan ayrıcalık ve bağışıklıkları haiz kılınmışlardır.⁷⁴

Yönetmel Sekreter ve Sekretaryanın işlevlerine ilişkin tek bir madde yer alsa da, madde içinde, takip edilebileceği üzere, bir ayırım gerçekleştirilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Bu minvalde, usûl ve kurallarda belirtilen konularda Konseyi faaliyetlerinde ve özellikle de herhangi bir Nil Alt-Havza kurum ve düzenlemeleriyle yardımcı kurumların uluslararası veya ikili ilişkilerinde temsil etmekle görevli kılınan Yönetmel Sekreter, hakkında aşağıda bilgi verilecek olan Ulusal Nil Odak Noktası Kurumları tarafınca sağlanan her türlü bilgiyi de göz önüne alarak Komisyonun yıllık çalışma programlarıyla ilgili raporlar hazırlayıp Teknik Danışma Komitesine sunabilecekken, Komisyonun teklif edilecek bütçesini hazırlamak ve Teknik Danışma Komitesince teklif edilen ve Konseyce onaylanmış faaliyetlere ilişkin çalışmalarının ve performanslarının sürdürülmesinden de sorumludur. Bu son işlemlerin yerine getirilmesi için yine Yönetmel Sekreter adı geçen Komitenin de onayıyla danışmanlar görevlendirebilecektir. Bunun dışında, Sekreterlik her şeyden önce, Komisyonun tüm organlarına toplantılarında Sekretarya olarak hizmet sunacaktır. Buna ilâveten, Sekretaryanın, Nil Nehri Havzası’nın koordineli, entegre ve sürdürülebilir yönetimi ve kalkınmasına yönelik bir plânın hazırlanmasında Teknik Danışma Komitesine yardım edeceği, Komisyonun diğer tüm organlarına, talep etmeleri durumunda işlevlerini yerine getirmekte yardım sağlayacağı da düzenlenmiştir. Müteâkiben, tüm ulaşılabilir veri ve bilgileri derleyecek ve Nil Havzası’na ilişkin bilgilerin izlenmesini koordine edecektir. Bunlar dışında Sekretarya alt-havza örgütlerinin raporlarını toplayarak değerlendirilmesi için Teknik Danışma Komitesine gönderecektir.⁷⁵ Nihâyetinde Sekretarya sayılan tüm bu görevlerle birlikte kendisine Teknik Danışma Komitesi tarafından tayin edilen diğer görevleri de yerine getirmekle mükellef kılınmıştır.⁷⁶

Görüldüğü üzere, Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması’nda örgütsel yapılanması ayrıntılı bir biçimde düzenlenen Komisyonun görevleri net bir şekilde ortaya konulmuş olsa da, dikkat edilmesi gereken ve bu bağlamda Komisyonu

⁷² Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 29/1&4.

⁷³ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 29/2&5.

⁷⁴ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 29/3.

⁷⁵ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 30/10.

⁷⁶ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 30/11.

zorlayacak en önemli husus kurulmasından itibaren altı ay içerisinde çözmesi gereken su güvenliği ilkesinin Anlaşmada eksik bırakılan kısmıdır.

2. Yan Kuruluşlar

Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'ndaki temel örgütlenme Nil Havzası Devletleri Komisyonu olarak kurgulanırken, bunun yanı sıra yan kuruluşlara (*subsidiary institutions*) ilişkin de düzenlemeler getirildiği takip edilmektedir. Bu minvalde, Anlaşmada yan kuruluşlar ikiye ayrılarak şekillendirilmiştir: Alt-havza kurumları ve düzenlemeleri (*Sub-Basin Organisations and Arrangements*) ile Ulusal Nil Odak Noktası Kurumları (*National Nile Focal Point Organisations*).

Nil Havzası Devletlerince faydaları tanınan alt-havza kurumları ve düzenlemelerine, üye olan Komisyon üyesi devletler bir yandan bu örgütlenmelerin amaç, işlev ve faaliyetleri bakımından Komisyonla uyumlu olmalarını sağlama göreviyle mükellef kılınmışken, diğer yandan Komisyonla yakın işbirliği içinde bulunmasını sağlamakla da görevlendirilmişlerdir.⁷⁷ Komisyonun da bu örgütlenmelerle düzenli iletişimi sürdüreceği ve yakın işbirliğinde bulunacağı düzenlenmiştir.⁷⁸

Yan kuruluşlardan bir diğeri de Ulusal Nil Odak Noktası Kurumları olarak kurgulanmıştır. Bu çerçevede, her bir havza devleti, ülkesinde, Ulusal Nil Odak Noktası Kurumları kuracak veya atayacak ve bu durumdan da Komisyonu haberdar edecektir.⁷⁹ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması bu kurumların işlevini Komisyonun yetkisine giren konularda Komisyon için ulusal odak noktaları oluşturmaya hizmet etmek şeklinde tarif etmiştir.⁸⁰

C. Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması Kapsamındaki Bazı İlke ve Kuralların Genel Olarak Değerlendirmesi

Yukarıda da belirtildiği üzere, temelde, Birleşmiş Milletler Uluslararası Su yollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme'de yer verilen ilkeler çerçevesinde şekillendirilen Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nda bazı ilke ve kuralların ilgili Sözleşmenin ötesine geçtiği de fark edilmektedir. Bu ilke ve kurallar arasında değerlendirilmesi gereken ilk ilke su güvenliği ilkesi iken, diğer ilke ve kurallar arasında menfaatler birliği ilkesi de yer almaktadır.

⁷⁷ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 32/1, 2 & 3.

⁷⁸ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 32/4.

⁷⁹ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 33/1.

⁸⁰ Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması m. 33/2.

1. Su Güvenliği İlkesi

Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme kapsamında düzenlenmemiş olan ve Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması dâhilinde ele alınması gereken en önemli ilkelerden biri içeriği belirsiz olan su güvenliği ilkesidir. Anlaşmanın ilgili maddelerine bakıldığında, su güvenliği ilkesinin tam olarak düzenlenmediği⁸¹ ve yürürlüğe girdiğinde oluşturulacak Komisyon tarafından eksik bırakılan tanımın tamamlanacağı görülmektedir.⁸²

Su güvenliği ilkesi, içeriğinin belirsizliği ve hukukî olmayışı gibi temel nedenlerden ötürü ciddi şekilde eleştirilmektedir. Su güvenliği ilkesine yer verilmesinin en önemli amacı bu ilke vesilesiyle mevcut hukukî statünün aşılmasının sağlanması olarak gösterilmektedir. Daha açık ifadesiyle, yukarı kıyıdaşların, aşağı kıyıdaş Mısır ve Sudan için yaratılan tek yönlü düzenin ortadan kaldırılmasında bu ilkeden yararlanmayı umdukları görülmektedir. Ne var ki, ilkenin içeriğinin belirsizliği çerçevesinde Mısır ve Sudan'ın da mevcut düzeni koruma amacıyla bu ilkeden yararlanmaya çalıştıkları fark edilmektedir. Yazarlar da tam bu noktada ilkenin taraflar arasındaki açığı daha da derinleştirdiği ve Anlaşmaya gereksiz ve talihsiz bir ek olduğu; sonuçta da hukukî olmayan bir ilke ile bu ihtilâfin ortadan kaldırılamayacağı savladıkları görülmektedir.⁸³

⁸¹ Su güvenliğine ilişkin maddeler 2 (f), 3 (15) ve 14'tür. Bu itibarla madde 2 (f) şu şekildedir: "Tüm Nil Nehri Havzası Devletlerinin sağlık, tarım, geçim kaynakları, üretim ve çevre için Nil Nehri Sistemine güvenli erişimi ve kullanımı hakkını ifade eder".

Madde 14 ise şu şekilde kaleme alınmıştır: "İşbu Anlaşmanın 4'üncü ve 5'inci madde hükümleri de göz önüne alınarak, Nil Havzası Devletleri su güvenliğinin her biri için hayati önemini tanır. Devletler Nil Nehri Sistemi sularının işbirliği yönetimi ve geliştirilmesinin su güvenliği ve diğer faydaların elde edilmesini kolaylaştıracağını da tanır. Nil Havzası Devletleri böylelikle işbirliği ruhu içerisinde aşağıdaki hususlarda mutabakata varmışlardır: a) Tüm devletlerin su güvenliği ilkesinin kazanılması ve sürdürülmesinin garanti altına alınması için beraberce çalışılması; b) ...".

⁸² Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Chicago Sözleşmesiyle kurulan Uluslararası Sivil Havacılık Örgütüne (ICAO) diğerleri yanında havacılık emniyetine ilişkin -Sözleşmenin kimi hükümlerinde de Sözleşme mucibince tesis edileceği belirtilen- standartları ve tavsiyeleri kotarma görevi verilmiştir. Ancak burada, karmaşık bir prosedür çerçevesinde, ciddi bir uzmanlığa ve farklı birimler tarafından yürütülen uzun süreli çalışmalara dayanan ve sayısı binlerle ifade edilen -esasen Sözleşmeyle aynı hukukî etkiye de sahip olmayan- teknik normlar getirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bal, Uluslararası Hava Hukuku - Hava Sahasının Hukukî Rejimi, (1st edn, Seçkin 2019) 71-76, 101-108. Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'ndaysa Anlaşmada madde numarası verilen ve sadece giriş mahiyetinde bir hüküm içerip devamı Komisyonca doldurulması için boş bırakılan bir konu bulunmaktadır. Vurgulandığı üzere, Anlaşma yapma tekniği bakımından, en azından bu yazarca, bu yönlü bir başka örneğine rastlanmayan bu uygulamanın çok da tercih edilebilir bir usûl olmayacağını ileri sürmek abartılı olmayacaktır.

⁸³ Bu yönlü geniş değerlendirme ve açıklamalar için meselâ bkz. Mekonnen (32) özellikle 427, 428, 430-431 ve 436-440; Elwan (3) paragraflar 90-92; Salman Salman M.A., 'The Nile Basin Cooperative Framework Agreement: A Peacefully Unfolding African Spring?' (2013) 38 (1) Water International 22; Edum (9) 61.

2. Menfaatler Birliği İlkesi

Anlaşmada yer verilmesi hasebiyle Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme düzenlemelerinin ötesine geçildiği görülen bir diğer ilke, Nil Havzası devletlerinin bir menfaatler birliği oluşturduğuna ilişkin hüküm olmaktadır.⁸⁴ Bu çerçevede, anılan bu ilke mucibince Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukuku Sözleşmesi'nin içeriğinin açıkça aşıldığı ve tüm Nil Havzası devletlerinin Nil üzerinde çıkar paylaştığı ki, paylaşılan bu çıkarın da bir birlik, topluluk teşkil ettiği doktrin tarafından vurgulanmaktadır.⁸⁵ Daha açık ortaya koymak gerekirse, bu ilke ile Nil Nehri sularının ve kaynaklarının kullanımı çerçevesinde komşu havzadaş devletlerin iyi ilişkiler içerisinde olduğu ve havzadaş devletlerin bu konuda olumlu bir algı oluşturdukları anlatılmak istenmektedir.

SONUÇ

Akdedildiğinde Nil Nehri'ne ilişkin eşitsiz hak ve uygulamaların da önüne geçmesi hedeflenen bir antlaşma olarak görülen Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması özellikle bu eşitsiz düzenin temel faydalanıcıları konumundaki Mısır ve Sudan tarafından başından beri kabul edilmemiştir. Nitekim hâlen Mısır'ın da Sudan'ın da Anlaşmanın tarafı hâline gelmedikleri fark edilmektedir. Anlaşmanın en fazla eleştirilebilecek noktalarından biri, hatta belki de ilki, oldukça belirsiz bir ilke konumundaki su güvenliği ilkesidir. Hukukî niteliği olmadığı ifade edilen ilkenin içeriğinin Anlaşmada da eksik bırakıldığı ve Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra Anlaşma bünyesinde oluşturulacak Komisyon tarafından azamî altı ay içerisinde açıklığa kavuşturulması, daha açık anlatımıyla ilkenin temel noktalarının tamamlanmasının öngörüldüğü dikkat çekmektedir. Düzenleme bu itibarla anlaşma yapma tekniği açısından çok da alışılga geldik bir nitelikte değildir. Özü bağlamında bu yönlü tartışmaya açık bir ilkenin, özellikle de tam manasıyla içi doldurulmadan

⁸⁴ Menfaatler birliği ilkesini Oder Davası'nda (1929) Sürekli Adalet Divanının da seyrüsefer dâhilinde ele aldığı görülmektedir. Buna göre, Divan, menfaatler birliğinin, diğer kıyıdaşlara karşı tek bir kıyıdaşın tercihli imtiyazlarını bertaraf eden ve böylelikle nehrin seyrüsefer açısından bir bütün olarak kullanımında tüm kıyıdaş devletler için mutlak bir eşitlik sağlayan ortak hukukî bir hak şeklinde nitelendirmiştir. Bkz. Oder Nehri Uluslararası Komisyonunun Ülkesel Yetkisi Davası, Karar no: 16, 1929, s. 27. Roma Hukukuna kadar geriye götürülebilecek ve devletler arasında birçok ikili anlaşmada kendisine yer bulan menfaat birliği ilkesine ilişkin çok daha geniş ve ayrıntılı açıklama değerlendirmeler için diğerlerinin yanı sıra bkz. McCaffrey 2001 (39) 149-171; McCaffrey 2019 (39) 138-157; Julie Gjörtz Howden, The Community of Interest Approach in International Water Law. A Legal Framework for the Common Management of International Watercourses (1st edn, Brill/Nijhoff 2020) özellikle 216-223.

⁸⁵ Bkz. Mahemud Tekuya, 'Entry into Force of the Nile Basin Cooperative Framework Agreement: Challenges and Prospects' (August 2 2024) EjilTalk via <www.ejiltalk.org/entry-into-force-of-the-nile-basin-cooperative-framework-agreement-challenges-and-prospects/> (erişim tarihi: 02/08/24).

Anlaşmada kendine yer bulması Anlaşma dâhilinde eleştirilebilecek temel noktalardan biridir. Tam da bu aşamada belirtilmelidir ki, bu yönlü tartışmalı bir ilkeye ve bilhassa içi doldurulmadan yer verilmesinin Nil Havzası'nda eşitsiz düzenden yararlanan ve Anlaşmaya karşı çıkan devletlere karşı çıkışlarında büyük bir koz verdiği inkâr edilemez.

Nil Nehri gibi dünyanın ve Afrika'nın en uzun nehri konumundaki bir nehir üzerinde havzayı oluşturan devletler arasında işbirliğine gidilmesinin bir zaruret teşkil ettiği kuşku götürmemektedir. Nihâyetinde, Nil Nehri gibi havzadaş devletler arasında ciddi ihtilâfların bulunduğu durumlarda oluşturulacak işbirliğinin önemi yadsınamayacaktır. Bunun tüm havzadaş devletlerin mutabık kaldığı bir antlaşma ile gerçekleştirilmesi arzulan bir husustur. Bu noktada, Nil Nehri İşbirliği Çerçeve Anlaşması ele alındığında, en azından iki önemli kıyıdaşın söz konusu Anlaşmaya itiraz ettikleri ve imzalamadıkları görülmektedir. Bu durumun Anlaşmada öngörülen işbirliğinin hayata geçirilmesini engelleyeceği aşîkârdır. Dahası temel ihtilâf olarak nitelendirilen Mısır ve sonrasında Sudan'ın Nil sularının kullanımına ilişkin kendi aralarındaki anlaşmalarla oluşturdukları hegemonyayı aşmak için belirsiz birtakım kavramların söz konusu Anlaşmaya eklenmiş olmasının mevcut ihtilâfların çözümünü kolaylaştırmaktan çok zorlaştıracığı rahatlıkla ileri sürülebilecektir. Nihâyetinde soruna, ihtilâfa ilişkin çözümü sağlaması plânlanan en önemli kavram hukukî niteliği tartışmalı olan ve içi bir türlü doldurulamayan "su güvenliği" ilkesidir ki, ilke Anlaşmada tanımlanamamış, içinin doldurulması Anlaşmanın yürürlüğüyle birlikte kurularak faaliyete geçecek Nil Havzası Devletleri Komisyonuna bırakılmıştır. Böylelikle, Nil Nehri'nin statüsünün yeniden şekillenmesinde önemli rol oynaması beklenen, Nehrin kullanımını tekeline almış iki aşağı kıyıdaşın, yâni Mısır ve Sudan'ın bu yönlü hâkimiyetlerini kırarak, Nil'in tüm kıyıdaşların yararlanmasına hukuken açılmasını sağlaması umulan söz konusu ilkenin bunu ne kadar sağlayabileceği tartışmalıdır.

Özetlemek gerekirse, Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi, her ne kadar önemli bir aşama olarak kabul edilebilse de, Nil Nehri'nin kaynaklarının kullanımını tekelinde bulunduran Mısır ve Sudan'ın Anlaşmaya taraf olmaması veya en azından Anlaşma çerçevesinde diğer kıyıdaşlarla aynı yönlü ayrı anlaşmalar yapmaması durumunda Anlaşmanın önemli bir fark yaratmayacağına mütalaa edilmesi abartılı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Uluslararası Sözleşmeler, Antlaşmalar ve Diğer Belgeler

Doğu Afrika'daki Etki Alanlarının Sınırlandırılması Protokolü (1891).

Büyük Britanya ve Etiyopya Arasındaki Sınır Antlaşması (1902).

Büyük Britanya ve Kongo Serbest Devleti Arasındaki Hudutların Sınırlandırılması Antlaşması (1906).

İtalya ve İngiltere Arasında Nota Teatisi (1925).

Nil'in Sularının Sulama İçin Kullanılmasına Dair Majestelerinin Birleşik Krallık Hükûmeti ile Mısır Hükûmeti Arasındaki Nota Teatisi (1929).

Oder Nehri Uluslararası Komisyonunun Ülkesel Yetkisine Dair Dava (1929).

Nil Sularının Tam Kullanımı İçin Sudan Cumhuriyeti ve Birleşik Arap Cumhuriyeti Arasındaki Antlaşma (1959).

Uluslararası Nehir Sularının Kullanımlarına Dair Helsinki Kuralları (1966).

Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna Dair Sözleşme (1997).

Sudan Anayasası (1998).

Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Antlaşması (2011).

Mısır Anayasası (2014).

Kitap ve Makaleler

Abdalla IH, 'The 1959 Nile Waters Agreement in Sudanese-Egyptian Relations' (1971) 7 (3) Middle Eastern Studies 329-341.

Ahmed Samir, 'Principles and Precedents in International Law Governing the Sharing of Nile Waters' in Paul P. Howell & A.J. Allen (eds) The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issues (1st edn, Cambridge University Press 1994) 351-363.

Aktaş Acabey Münevver, Sınıraşan Sular. Hukukî Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları (1st edn, Beta 2006).

Badr Gamal Moursi, 'The Nile Waters Question: Background and Recent Development' (1959) 15 Revue égyptienne de droit international 94-117.

Bal Ali, Uluslararası Hava Hukuku - Hava Sahasının Hukukî Rejimi (1st edn, Seçkin 2019).

- Batstone R.K., 'The Utilisation of the Nile Waters' (1959) 8 (3) *International & Comparative Law Quarterly* 523-558.
- Bogdanović Slavko, *International Law of Water Resources. Contribution of the International Law Association (1954-2000)* (1st edn, Kluwer International Law 2001).
- Brunnée Jutta & Toope Stephen J., 'The Changing Nile Basin Regime: Does Law Matter?' (2002) 43 (1) *Harvard International Law Journal* 105-159.
- Caflich Lucius C., 'The Law of International Watercourses: Achievements and Challenges' in Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino (eds) *International Law and Freshwater: Multiple Challenges* (1st edn, Edward Elgar Publishing 2013) 24-34.
- Caponera Dante A., *The Law of International Water Resources. Some General Conventions, Declarations and Resolutions adopted by Governments, International Legal Institutions and International Organizations, on the Management of International Water Resources* (1st edn, FAO Legislative Study no: 23 1980).
- Collins Robert, 'The Jonglei Canal: Illusion or Reality?' (1988) 13 (3) *Water International* 144-153.
- Çamyamaç Anıl, '1997 Tarihli 'Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme'nin Yürürlüğe Girişine Dair Kısa Bir Değerlendirme' (2014) 16 (2) *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-44.86
- Çamyamaç Anıl, *Uluslararası Hukukta Göller* (1st edn, Seçkin 2016).
- Çamyamaç Anıl, 'Bir Uluslararası Hukuk Müessesesi Olarak Uluslararası Örgütler Arasında Ardıllık' (2022) 24 (1) *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-37.
- Edum Chukwuebuka, *The Role of Law in Transboundary River Basin Disputes* (1st edn, Routledge 2024).
- Elver Hilal, *Peaceful Uses of International Rivers. The Euphrates and Tigris Rivers Dispute* (1st edn, Transnational Publishers, Inc. 2002).
- Elwan Omaia, 'Nile River' in Rudiger Wolfrum (ed) *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (on-line edn, December 2013 via

⁸⁶ Basım tarihi Şubat 2016'dır.

<<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1326>> (erişim tarihi: 30/10/24).

Fahmi Asisa Morad, 'The Legal Regime of the River Nile' (1986) 37 *Österreichisches Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht* 51-70.

Farran C. D'Oliver, 'The Nile Waters Question in International Law' (1960) 41 *Sudan Notes & Records* 88-100.

Fisseha Yimer, 'State Succession and the Legal Status of International Rivers', in Ralph Zacklin and Lucius C. Caflisch (eds) *The Legal Regime of International Rivers and Lakes/Le régime juridique des fleuves et des lacs internationaux* (1st edn, Martinus Nijhoff Publishers 1981) 177-202.

Fowler Lara B. & Swain Ashok, 'International Joint Commissions for the Settlement of Water Disputes' in Rudiger Wolfrum (ed) *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (on-line edn, May 2020) via <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e2687.013.2687/law-mpeipro-e2687>> (erişim tarihi: 31/08/23).

Garner James W., 'The Doctrine of Rebus Sic Stantibus and the Termination of Treaties' (1927) 21 (3) *American Journal of International Law* 509-516.

Garretson Albert H., 'The Nile Basin', in Albert H. Garretson, Robert D. Hayton and Cecil J. Olmstead (eds) *The Law of International Drainage Basins* (1st edn, Oceana Publications, Inc. 1967) 256-297.

Godana Bonaya Adhi, *Africa's Shared Water Resources. Legal and Institutional Aspects of the Nile, Niger and Senegal River Systems* (1st edn, Francis Pinter 1985).

Haraszi György, 'Treaties and the Fundamental Change of Circumstances' (1975) 146 (III) *Recueil des cours* 1-94.

Heintschel von Heinegg Wolff, 'Treaties, Fundamental Change of Circumstances' in Anna Peters (ed) *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (on-line edn, March 2021) via <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1378>> (erişim tarihi: 27/10/24).

- Helal Mohamed S., 'Inheriting International Rivers: State Succession to Territorial Obligations, South Sudan, and the 1959 Nile Waters Agreement' (2013) 27 (4) *Emory International Law Review* 907-985.
- Hosni Sayed, 'The Nile Regime' (1961) 17 *Revue égyptienne de droit international* 70-89.
- Howden Julie Gjørtz, *The Community of Interest Approach in International Water Law. A Legal Framework for the Common Management of International Watercourses* (1st edn, Brill/Nijhoff 2020).
- Howell Paul & Lock Michael, 'The Control of the Swamps of the Southern Sudan: Drainage Schemes, Local Effects and Environmental Constraints on Remedial Development in the Flood Region', in Paul Howell and J.A. Allan (eds) *The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issues* (1st edn, Cambridge University Press 1994) 267-269.
- McCaffrey Stephen C., *The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses* (1st edn, Oxford University Press 2001).
- McCaffrey Stephen C., *The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses* (3rd edn, Oxford University Press 2019).
- Megahed Horeya T., *The Development of the Nile* (1st edn, Center for Afro-Asian Research of the Hungarian Academy of Science 1973).
- Mekonnen Dereje Zeleke, 'The Nile Basin Cooperation Framework Agreement Negotiations and the Adoption of 'Water Security' Paradigm: Flight into Obscurity of a Logical Cul-de-Sac?' (2010) 21 (2) *European Journal of International Law* 421-440.
- Menon P.K., 'Institutional Mechanisms for the Development of International Water Resources' (1972) 8 (1) *Revue belge de droit international* 80-100.
- Mochi-Onory Andrea G., 'The Nature of Succession between International Organizations: Functions and Treaties' (1968) 21 (1) *Revue hellénique de droit international* 33-48.
- Myers Patrick R., *Succession between International Organization* (1st edn, Kegan Paul International 1993).

- O'Connell Daniel Patrick, *State Succession in Municipal Law and International Law*, vol. II (International Relations) (1st edn, Cambridge at the University Press 1967).
- Okidi C. Odidi, 'History of the Nile Basin and Lake Victoria Basins through Treaties', in Paul Howell and J.A. Allan (eds) *The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issue* (1st edn, Cambridge University Press 1994) 321-350.
- Öziş Ünal, 'Ortadoğu Su Kaynakları ve Türkiye', İzmir Galatasaraylılar Derneğinde 21.11.2006 tarihinde yapılan konuşma. (yazarın kişisel dosyaları arasında bulunmaktadır)
- Pompe C.A., 'The Nile Waters Question', in van Asbeck et al. (ed) *Symbolae Verzijl* (1st edn, Martinus Nijhoff 1958) 275-294.
- Said Rushdi, 'Origin and Evolution of the River Nile', in Paul Howell and J.A. Allan (eds) *The Nile. Sharing a Scarce Resource. An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issue* (1st edn, Cambridge University Press 1994) 17-26.
- Salman Salman M.A., 'The Nile Basin Cooperative Framework Agreement: A Peacefully Unfolding African Spring?' (2013) 38 (1) *Water International* 17-29.
- Schmeier Susanne, *Governing International Watercourses. River Basin Organizations and the Sustainable Governance of Internationally Shared Rivers and Lakes* (1st edn, Routledge 2013).
- Schwabach Aaron, 'The United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of the International Watercourses, Customary International Law and the Interests of Developing Upper Riparians' (1998) 33 (2) *Texas International Law Journal* 257-279.
- Smith Herbert Arthur, *The Economic Uses of International Rivers* (1st edn, P.S. King & Son, Ltd. 1931).
- Teclaff Ludwik A., *The River Basin in History and Law* (1st edn, Martinus Nijhoff 1967).
- Tekuya Mahemud, 'Entry into Force of the Nile Basin Cooperative Framework Agreement: Challenges and Prospects' (August 2 2024) EjilTalk via <www.ejiltalk.org/entry-into-force-of-the-nile-basin-cooperative-

framework-agreement-challenges-and-prospects/> (erişim tarihi: 02/08/24).

Toluner Sevin, 'Milletlerarası Suyollarının Ulaşım-Dışı Kullanımları Hukuku Konusunda Son Gelişmeler', in Sevin Toluner (ed) Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları (2nd edn, Beta 2004) 421-435.

Udokang Okon, *Succession of New States to International Treaties* (1st edn, Ocean Publications, Inc. 1972).

Ullendorff Edward, 'The Anglo-Ethiopian Treaty of 1902' (1967) 30 (3) *Bulletin of the School of Oriental & African Studies* 641-654.

Zimmermann Andreas & Devaney James, 'State Succession in Treaties' in Rudiger Wolfrum (ed) *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (on-line edn, July 2019) via <<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1109>> (erişim tarihi: 27/11/24).